

Pastyik László

**A PÉCSI EMIGRÁCIÓ
SZEREPE A JUGOSZLÁVIAI
MAGYAR SAJTÓ
ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN**

A jugoszláviai magyar művelődés- és irodalomtörténetnek fontos, nem megkerülhető fejezete a sajtótörténet. A magyar nyelvű sajtónak valamivel több mint öt negyedszázados múltja van tájunkon. Ez a jelentős korszaklet úgyszólván teljesen feltáratlan. A részletekről és néhány markáns jelenségről valamilyen képünk van, de az egészről nincs. Az összképet, a teljes történetet az elkövetkező kutatásoknak kell kialakítaniuk, megadniuk. A sajtótörténeti szakkutatásra nagy feladatok várnak.

Az utóbbi néhány évben a magyar vonatkozású sajtótörténeti kutatások Jugoszláviában örvendetesen fellendültek. Résztanulmányok és monográfiák foglalkoznak egy-egy korszak vagy város sajtójával. Lőrinc Péter újabb kutatásaiban a dualizmus korának bánsági sajtóviszonyait vizsgálta meg.¹ Igaz, hogy a tanulmányok nem sajtótörténeti indítékúak, a tárgyalt területnek és kornak még ilyen vonatkozásban is a legjobb összefoglalóját jelentik. Kolozsi Tibor monográfiája a szabadkai sajtó történetét dolgozza fel.² Munkája nemcsak a magyar nyelvű sajtóra korlátozódik, hanem átfogja a horvátot és szerbet is. A párhuzamos vizsgálódást tájunk (vagy konkrétebben Szabadka városának) nemzetiségi struktúrája indokolja. Itt népek és kultúrák élnek egymás mellett évszázadok óta. Az együttélés a kultúrákat testvér-kultúrákká lényegítette: a szellemi hatások legváltozatosabb képleteit figyelhetjük meg. A kultúrák önmagukat és egymást alakítják; mindez a sajtó területén is megfigyelhető. Kolozsi Tibor monográfiája ezeket a mozzanatokat is dokumentáltan feltárja számunkra.

Ez a két tanulmány sajtónk múlt századi állapotát térképezi fel. Pontosabban látjuk Szabadka vagy Becskerek helyét sajtótörténetünkben. A két városnak döntő szerepe van sajtónk két háború közötti alakulásában is. A kezdetek, az előzmények kutatása teljes egészében indokolt; a múlt segíti a közelmúlt és a jelen jelenségeinek értelmezését.

A két háború közötti korról, tehát azzal az időszakkal, amikor kialakult a sajátos jugoszláviai magyar sajtó, eddig csak a memoárok foglalkoztak. „Én abból indultam ki, hogy irodalmunknak ollómmal körülnyestett fejezetei és a fejezetek szereplői vagy szikrává, vagy hamuvá váltak rég, és talán csak így, a mese hangján lehet őket újra, életesen fel-

idézni.”³ Vagy még egy idézet, hogy ezt az emlékező, memoáriró, de irodalomtörténeti szempontokat is szem előtt tartó igényt jobban megismerjük. „Mai törekvéseinkben benne van a kulturális hagyomány és kulturális örökség fokozott megbecsülése is, kétségtelenül. S egészében kell belemarkolnunk a múlt homokjába ahhoz, hogy minél több homokszem csillogása a tenyerünkön maradjon.”⁴ Az emlékezések megkönnyítették az irodalomtörténész munkáját, de a munka garmada még előttünk áll. A memoár csak előzménye, indítéka lehet az objektív értékelő-mérlegelő tanulmánynak, irodalmi vagy sajtótörténeti kutatásnak.

A két háború közötti korról eddig monografikusan Bori Imre foglalkozott. Irodalomtörténetében, amely az 1918 és 1945 közötti kort tárgyalja, az irodalmi jelenségek leírásával párhuzamosan felvázolt néhány égető sajtótörténeti problémát is. Részletesen foglalkozik az Út, a Vajdasági Írás, Kalangya és a Híd című folyóiratokkal. A tiszavirág életű irodalmi lapoknak is figyelmet szentel (IKSZ, Zivatar, Jugoszláviai Magyar Írás, Ék, Hétről-Hétre, Magyar Élet stb.). A napilapok közül a Bácsmegyei Napló és a Reggeli Újság szerepével foglalkozik behatóbban. Az értékelő-feltáró munkát itt is az irodalmi szempont vezette. Ezekből a fejezetekből a lapok irodalmi arculatát ismerjük meg.

Bori Imre irodalomtörténete s néhány nagyobb lélegzetű tanulmánya⁶ a további sajtótörténeti kutatásoknak jó indítást adott, felhívta a figyelmet azokra a jelenségekre, amelyek döntően befolyásolták sajtónk alakulását a régi Jugoszláviában.

Ilyen lényeges kérdés a pécsiek, a pécsi menekültek szerepe a két háború közötti jugoszláviai magyar sajtó és irodalom megteremtésében. De előbb talán néhány szót kellene ejteni az impériumváltozás sajtótörténeti vonatkozásairól. Az új határok és az ideiglenes demarkációs vonalak megvonásával a sajtó is új helyzetben találta magát.

Az új államalakulat az eddig alvó vidéki sajtót felébresztette, a lapok az első lépéseiket bizonytalanul tették meg, de elég gyorsan felismerték az új helyzetet, s az önmagukkal való számotvetést konzekvensen elvégezték. Az öneszmélés után kialakul a jugoszláviaság tudata. Hogy ehhez milyen körülmények járultak hozzá? Néhány szóban erre is feleletet lehet adni.

A határok lezárultak Magyarország felé, a pesti sajtótermékek nem juthattak be az országba, nehezebbé vált a lapterjesztés vagy a hatóságok megtagadták a lapoktól a postai szállítás engedélyét. A beállt sajtóhiányt, a máról holnapra jelentkező úrt a helyi lapoknak kellett kitölteniük. Válságos korszakokban az információéhség hatványozottabb formában jelentkezik. Az olvasói igény és elvárás gyors és pontos informálást követelt. Az eddig helyi körülményekben és viszonyokban gondolkodó lapoknak váltaniuk, változniuk kellett. Új munkaformákat, új hírszerzési lehetőségeket, új központokat kellett kialakítani. Mindezt csakis friss erők bevonásával lehetett megvalósítani. A pécsi emigránsok erjesztő kovászként hatottak.

A Pécs—Baranyai Szerb—Magyar Köztársaság 1921 nyarán történt felszámolása után a forradalmárok (a tanácsköztársaság és a pécsi események részvevői) Jugoszláviába emigráltak, s közöttük jelentékeny volt

az írók és publicisták száma. Ekkor történt az a „különös vérátömlesztés” (Majtényi Mihály megfogalmazása), ami olyan lényegesen meghatározza a húszas évek sajtóját és vajdasági irodalmát. „...A menekültek között sok volt az újságíró, író, közíró, sok volt a baloldali ideológus — legtöbbször magyarok. Ezeknek mind kenyér kellett... eleinte sokan mint fizikai munkások dolgoztak, de nem szüntek meg az itteni, gyenge lábán álló magyar újságok szerkesztősegeit ostromolni. Beszüremkedtek lassan a redakciókba, mások hivatalokba kerültek... tény, — hogy az irodalomnál maradjanak — Vajdaság tele lett egyszerre »tollforgatókkal«”.⁷ Ez a Pestet és Pécsét egyaránt megjárta újságírógárda nagyot lendített a lapok színvonalán. A lapokban új rovatok születtek, a hang frissebb s oldottabb lett, a vidéki köntöst, „városiasabb” váltotta fel, a sajtótermékek külső, grafikai megformálása is változott. Európai távlatok nyíltak meg: az irodalom az új mozgalmakhoz fordul, ott keres és talál példát; de a tágabb haza, Belgrád és Zágráb is az új irodalom érdeklődési körébe kerül. A termékeny kapcsolatok sok helyről szívják életető nedveiket.

A pécsi emigránsok ideológiájukat tekintve nem képeztek tömböt, tudatuk töredezett volt, ezt akkori írásaik s életük későbbi alakulása is híven bizonyítja. A legbaloldaliabb írók polgári lapoknál helyezkednek el, s csak külmunkatársaként dolgoznak baloldali orgánumokba. Haraszi Sándor és Mikes Flóris két otthont is magáénak vallhatott: a polgári demokratikus Bácsmegeyi Naplót és a szakszervezeti (a párt irányítása alatt álló) Szervezett Munkást. De az ő szerepük mégis tiszta, s egyértelmű. A többi pécsi forradalmár ideológiai szerepének alakulása és elemzése már bonyolultabb feladat, s nem fér egy ilyen rövid s aránylag kisszámú dokumentum tanulmányozása alapján készült írás kereteibe. A probléma érzékeltetésére azt hiszem elegendő idézni Lőrinc Péter emlékiratát. „Az emigráció a lehetőségét, de a szükségét is megteremti — szinte már az elfajzásnak, a tévelygésnek, a desperádé-jellem kifejlődésének. Ha csak önmagában nem hordja az ember szigorú cenzorát cselekedeteinek. És ez a cenzor legsikeresebben az önmagunkban hordozott Párt maga lehet. De az ilyen ember könnyen és hamarosan megtalálja az utat újra magához a Párthoz is, és ebben a pillanatban már kívülről is újra megkapja az erkölcsi támaszt, amely belülről sohasem hagyta el. Az ilyen ember a magányban sincs soha — egyedül! — De az ilyen ember általában ritka, és ritka volt, mondom, a baranyai emigráció sorai-
ban is. Haraszi, Mikes Flóris, Fiser Mihály, Csébyék — apa és fiú —, Hatz Karcsi, Bodnár Zsigmond, Flamm Jóska, Udvardi, Andorka és számosan mások — emberek és mozgalmi emberek is maradtak az emigrációban is, de a nagy többség, a baranyai emigrációs szervezet ellenére is — amely persze nem párt volt, és minden párt tagját magába fogadta, azaz ebben az időben inkább pártonkívülieket — elvesztette proletár öntudatát, osztályharcosságát, és csupán a megélhetésre gondolt.”⁸ A pécsi menekülteket egy évtized eseményei szétszórták a világba, s itt az írókra és az újságírókra gondolok elsősorban, mert az idézett rész Lőrinc Péter memoárjából a politikai emigrációt, a szakszervezeti és párttagokat is érinti. A pécsi emigránsoknak csak a kezdeti időben kedvezett a

jugoszláv politikai légkör, a mind erősebbé váló burkolt diktatúra munkájukat lehetetlenné tette. A légszomj Magyarországra, a Szovjetunióba, de még Dél-Amerikába is elűzte őket.

Az emigránsok szétraajzását több tényező idézte elő. A már fejtegetett eszmei differenciálódás mellett, pl. a nagyobb kenyér és a hírnév keresése, de legdrasztikusabban az 1929. január 6-ával kezdődő királyi diktatúra segítette elő a nagyszámú emigráció fokozatos felbomlását.

Mindezt a sajtótörténeti adatok is jól példázzák. Az emigránsok által szerkesztett vagy kiadott lapok megjelenési ideje s az orgánumok élettartamának a megvizsgálása is ezt bizonyítja. Az első években a pécsi emigránsok az irodalmi és egyéb lapok egész sorát indítják meg a Vajdaságban. Ilyen irodalmi riport orgánum volt Fekete Tivadar *Az Utca* című újvidéki lapja. Vagy a mindössze kilenc számot megért Fáklya, Hesslein József becskereki folyóirata. De a néhány évfolyamot megélő Út c. avantgardista kiadvány is csak ígélet volt, nem teljesedett ki. Hosszabb ideig csak az eszéki Magyar Újság élt. Élettartama kb. nyolc hónap volt; az első évfolyam 39 számot számlált, a második a 127. számmal megszűnt.

Ezt az utóbbi napilapot szeretném kissé részletesebben bemutatni. Ez a kiadvány volt a pécsiek eszéki lapja, amit Majtényi Mihály is emleget emlékező tanulmányában. Eddigi ismereteim szerint ezzel a kiadvánnyal még senki sem foglalkozott, pedig megérdemli a figyelmet.

A magyar újságírásnak és egyáltalán a magyar nyelvű kiadói munkának nem ismeretlen területe Eszék. Az első magyar nyelvű nyomtatvány M. A. Divalt nyomdájában 1835-ben jelent meg. Eszék ebben a korban s később is, egészen a második világháború befejezéséig, három nyelvű város volt; horvát, német és magyar nyelvű kiadványok létéről szólnak a város helytörténeti vonatkozású munkái.⁹ Az eszéki Magyar Újságot közvetlenül a Szlavóniai Magyar Újság (1908—1918) előzte meg. Ezt a lapot Polyáni Zoltán szerkesztette és adta ki.¹⁰ Ezekben az években a MÁV horvátországi szükségleteire, a vasutasok tájékoztatására szaklapot jelentetett meg Eszéken. Az impériumváltozás után Berényi Zsigmond Testvériség címmel indított lapot.¹¹ Ez a kiadvány kérésézetűnek bizonyult, csak három száma jelent meg.

Ilyen előzmények után jelent meg a Magyar Újság 1921. november 15-én, három hónapra a Pécs—Baranyai Köztársaság felbomlása után. A lapot Milan P. Aleksandrović jegyezte mint felelős szerkesztő a második évfolyam 78. számáig. A szerkesztést (a 79. számtól a 127. számig) tőle P. Halász Lajos vette át, aki korábban a Muravidéken adott ki lapot. Az újságot a Srpska štamparija d. d. nyomdájában készítették az első számtól az utolsóig. A lap alcímében feltüntette cirill- és latin betűkkel is: *Mađarske novine*. A második évfolyam alcímébe vette fel: *Politikai, társadalmi és közigazgatási napilap*. Az újság az anyagi nehézségek ellenére 1922. május 31-éig (123. számig) jelent meg napilapként. Júliusban a lap hetenként jelent meg, még négy száma került ki a nyomdából, s végül 1922. június 25-én (127. sz.) megszűnt.

A lap főmunkatársai közé Vidor László, Péchy-Horváth Rezső és Kiss János tartozott. Eddigi kutatásaimban az ő írásaikat tudtam azonosítani.

A lap programja az induláskor független, párton kívüli volt. Később, a Vajdasági Magyar Párt alapításakor, 1921. decemberében, ennek a pártnak lett a szécsöve. A lap vezércikkeiben ennek a pártnak a frazeológiáját figyelhetjük meg. Az osztályérdekek felfüggesztését propagálja, a magyarságot egységes tömbbe szeretné tömöríteni. Munkás és kapitalista, szegény és gazdag párhuzamok felállításával ugyan jelzi az ellentéteket, sőt a felekezeti megosztást is felemlíti, de mindezek ellenére a jugoszláviai magyarság egységét (a Magyar Párt vezetésével) próbálja hirdetni, megokolni és termékeny politikai képződménynek felmutatni.

Külpolitikai tekintetben a lap a kisebbségi magyarság életét követi, a kelet-európai helyzet reális bemutatására törekszik. A lap hír- és egyéb rovataiban sok tudósítást olvashatunk a romániai, a csehszlovákiai magyarság politikai, kulturális és gazdasági életéről. A magyarországi állapotok bemutatásakor a lap minden sorában kurzusellenes. A lap kritikai éle itt érezhető a legjobban.

A Magyar Újság lehetőségeihez mérten kiveszi részét az induló jugoszláviai kultúréletről. Gazdag a művelődési híreket közlő rovata, de egy-egy téma megvitatására a vezércikket is alkalmasnak tartja. A jugoszláviai magyar tanítók elbocsátását és a horvátországi magyar iskolák bezárását élénken kommentálja. Az érvelési alapul a kisebbségvédelmi törvények, nemzetközi konvenciók és a vidovdani alkotmány megfelelő szakaszai szolgálnak.

A lap irodalmi anyaga változatos. A legtöbb írást Péchy-Horváth Rezsőtől és Aszlányi Dezsőtől olvashatunk. Az emigráció íróinak névsora elég gazdag.

A lap mindjárt az indulásnál irodalmi pályázatot hirdetett. A verspályázat eredményét közzé is tették, a novellapályázatról nem közöltek hírt. A jelígis verspályázat díjait Mollináry Gizella, Lovász Pál és Csuka Zoltán kapták.

A lap Csuka Zoltán tollából érdekes polémikus cikket jelentetett meg. A „Ma” aktivistái címmel Csuka Zoltán vitába száll Császár Géza Aktivizmus és közszemérem c. írásával, amely az újvidéki Délbácska hasábjain jelent meg. A vitát ez esetben nem ismertetném. A cikk felémlesztésével a lap nyitottságát szeretném érzékeltetni. A két írás az Út c. aktivista folyóirat megindításának az előzménye, mintegy az elvi álláspontoknak a letisztázását jelenti.

Az eszéki Magyar Újság rövid megléte ellenére is pozitívan hatott a jugoszláviai sajtóállapotokra. Ha kis ideig is, de országos kiterjedéssel próbálta a muraközi, baranyai, bácskai, bánási és boszniai magyar olvasókat tájékoztatni.

A Magyar Újság fennállási ideje alatt Jugoszláviában tizenhét magyar lap jelent meg. A tőkeerősebb vállalkozások jobban bírták a versenyt. A lap sorsát megjelenési helye is nehezítette. Eszék a fő közlekedési vonalaktól távol esett, s a magyarlakta területek is körülményesen voltak elérhetők az akkori közlekedési viszonyok mellett.

JEGYZETEK

¹ Lőrinc Péter: Bánát magyar nyelvű polgári társadalomtudománya a századforduló idején, 1880—1918. Újvidék 1973. (Lapok és társulatok c. fejezet.)

² Kolozsi Tibor: Szabadkai sajtó 1848—1919. Szabadka 1973.

³ Majtényi Mihály: Szikra és hamu. Novi Sad, 1963. 8. 1.

⁴ Uo.

⁵ Bori Imre: A jugoszláviai magyar irodalom története 1918-tól 1945-ig. Novi Sad, 1968.

⁶ Bori Imre: „A Szervezett Munkás” irodalompolitikája. Godišnjak Filozofskog fakulteta, IX. évf. (1966), 335—348. 1.

⁷ Majtényi Mihály: Különös vérátömlesztés. A pécsiek. In: A magunk nyomában. Novi Sad 1961. 85. 1.

⁸ Lőrinc Péter: Válságok és erjedések. Novi Sad 1962. 272. 1.

⁹ Josip Bösendorfer: Povijest tipografije u Osijeku. Zagreb 1939. Kny. a Gradja za povijest književnosti: Hrvatske c. kiadványból.

¹⁰ I. m. 137. és 142. 1.

¹¹ I. m. 143. 1.